

Խ. Լ. ՄԵԼԻՔ-ՓԱՐՍԱԴԱՆՅԱՆ

ՀԱՄԱՌՈՑ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՄԵՉ ՀԱՍԱԾ ՀԱՅ ԱՄԵՆԱՀԻՆ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Միջնադարյան հայ բժշկական գրականության մեջ հաճախ հանդիպում է մի աշխատություն վերտառությամբ՝ «Բառք Գաղիանոսի բժշկապետի»։ Վերջինս մի բառարան է, որի առաջին սյունակում հայերեն զբերով և այբբենական կարգով դասավորված են օտար բառեր, իսկ երկրորդ սյունակում՝ զբանց հայերեն բացատրությունը։ Ամեն մի օտար բառի բացատրությունն ընդհանրապես մի բառով է տված, սակավ դեպքերում մի քանի։ «Բառք Գաղիանոսի» մեջ այբբենական կարգը լավ չի պահպանված։ Բառերի այբբենական անփոխթ դասավորությունը նրա մեջ նկատվում է սկզբից մինչև վերջը։

Հայկական ՍՍՌ Պետ. Մատենադարանում «Բառք Գաղիանոսի» ձեռագրերի թիվը հասնում է 32-ի։ Մոտավորապես այդքան էլ էա Հայաստանի սահմաններից դուրս եղած զբնագիր հավաքածուների մեջ։ Գրչագիր օրինակների մեծ մասի մեջ «Բառք Գաղիանոսի» բառարանը լրիվ չէ, այլ հասնում է մինչև «Ս» տառը։ Այս տիպի զբնագրերը պարունակում են մոտ 400 բառ։

Լիակատար օրինակներից է Պետ. Մատենադարանի № 7117 ձեռագիրը, որի մեջ բառադարձը հասնում է մինչև «Բ» տառը և պարունակում է 533 բառ։ Վերջինս 15-րդ դարի զործ է և զրված է Թովմա Մեծոփեցու ձեռքով։ 15-րդ դարից մեզ հասել է նաև մի այլ ձեռագիր (Պետ. Մատ. № 286), որի զրիչն է Ամիրզուլաթը։ Սրա մեջ թեև բառերը հասցված են մինչև «Բ» տառը, բայց բառաքանակը երեսուն բառով պակաս է Թովմա Մեծոփեցու բառարանից։ «Բառք Գաղիանոսի» հայտնի զբնագրերի մեջ ամենից լրիվը Թովմա Մեծոփեցու ընդօրինակածն է։

«Բառք»-ի մեջ նկատվում են կրկնողություններ։ Միևնույն

բառը գրված է մի քանի անգամ և նրան տարբեր բացատրություններ տված:

Ձեռագիր օրինակների մեծ մասի մեջ բառարանը սկսվում է «Աթխար» բառով, քչերը՝ ակրկարեա-ով: Այս բառով է սկսվում նաև Թովմա Մեծոփեցու «Բառք»-ը:

«Բառք Գաղիանոսի» մեջ շուրջ 400 բառ հունարեն է: Այդ բառերը հայերեն տառադարձությամբ գրելով՝ ենթարկվել են որոշ աղավաղումների, ապա դարերի ընթացքում, զանազան գրիչների կողմից կատարած սխալ արտադրություններն ավելի ևս բարդացրել են աղճատումները: Այնուամենայնիվ, չնայած այդ բոլորին՝ բառերի մեծ մասը պահպանել է հունարենի հատուկ հնչյունաբանությունը: Ապա գալիս են այն բառերը, որոնք այնքան են աղավաղված, որ նրանց ստուգաբանությունը մեծ աշխատանք է պահանջում: Այդ բառերի թիվը հասնում է 80-ի: Սրանց հետևում են 80-ի չափ արարերեն բառեր:

Ինչպես արդեն հիշեցինք, բառերի բացատրությունը սովորաբար տված է հայերեն: 30 բառ բացատրված է արարերեն, իսկ մի քանիսը հունարեն:

Բառերի մեծ մասը բույսերի անուններ են: Մոտ 100 բառ անատոմիական, ախտաբանական, կենդանաբանական և ղեղավորական տերմիններ են:

Մեր ձեռքի տակ եղած գրչագիր օրինակները (թվով 31) վերաբերում են զանազան ժամանակների: Դրանցից՝

3 ձեռագիր պատկանում են 14-րդ դարին

4 » » 15-րդ »

5 » » 16-րդ »

15 » » 17-րդ »

4 » » 18-րդ »

Չնայած ուշ ընդօրինակություններին, «Բառք Գաղիանոսի»-ն ավելի հին ժամանակների գործ է: Որոշնք են մեր ենթադրության կովանները: Նախ, այդ գրական-գիտական հուշարձանի մեջ չկան օ և ֆ տառերով սկսվող բառեր: Այս գրերը հայերի մեջ գործ են ածվում 12-րդ դարից, հետևապես «Բառք Գաղիանոսի»-ն պիտի գրված լիներ այդ դարից ավելի վաղ: Երկրորդ, «Բառք Գաղիանոսի» մեջ հունարեն «Լ» գիրը մեծ մասամբ արտաբերված ու տառադարձված է «Ղ» գրով, օրինակ՝ լագոս—ղագոս, լոտոս—ղոտոս, լեվկե—ղեկե, մեսպելոն—մեսպեղոն և այլն: Նման տառադարձությունը սովորական էր մեր

գրականության մեջ մինչև 9—10-րդ դարերը: Երրորդ, «Բառք Դադիանոսի» մեջ կան 10 հունարեն բառեր, որոնք սկսվում են «ւ» (վյունով) և համապատասխանում է հունական «υ» (իպսի-լոն) տառին: Դրանք են՝

տառադարձություն
հունարեն

Իդորայ—(ազդ ջրգող)	—Ιδρα
Իորոպոպեր—(պսպղակ)	—Υοροποπερ
Իոսկիամոն—բանկ)	—Υοσκαμο:
Իմենայ—(միզն)	—Υμεν
Իպերոն—(ձեղուն բերանոյ)	—Υπερε
Իփեմոն—(արյուն ուժգին)	—Υπεραιμω?
Իպոքոնդրիայ (խոնդանայ)	—Υποχονδρια
Իպոստասի—(մածուցի)	—Υποστασις
Իպոմիկիտոն—(խեղդել կիճճոյ)	—Υποσχυτος

Հայերի մեջ սովորություն չկար «ւ» (վյունով) սկսվող բառեր գրել: Նման բացառություններ անում էին միջնադարյան բանաստեղծները, այն էլ բացառիկ դեպքերում, երբ ցանկանում էին անվանական կամ այբբենական ակրոստիկական տառերի մեջ բոլոր հնչյուններն աբտաբերած լինել: Այդպես է արել, օրինակ, Ներսես Շնորհալին իր «Առաւօտն լուսոյ» տաղի մեջ: Նա երեք անգամ գրել է «ւիւծեալ», փոխանակ հիւծեալ գրելու և այլն:

Սակայն պետք է նկատի առնել, որ «Բառք Գաղիաճոսի» չափածո գործ չէ և որ նրա հեղինակը մտադիր չի եղել իր բառարանի մեջ տալ բոլոր գրերով սկսվող բառեր (այդ երևում է նրանից, որ նրա մեջ բացակայում են է, Ծ, Զ, Ժ և Ջ գրերով սկսվող բառեր): Հետևապես, մնում է միայն ենթադրել, որ հեղինակը հունարեն բառերը հայերեն տառերով գրելիս, կամեցել է հունարեն «υ» (իպսիլոն) հնչյունը հայերեն համապատասխան հնչյունով արտաբերել: Դա կատարված պիտի լինի այն ժամանակ, երբ հայերի և հույների մեջ կուլտուրական փոխհարաբերություններն ավելի աշխույժ էին, քան ուշ միջնադարում: Հօգուտ մեր կարծիքի է խոսում նաև հետևյալ փաստը: Վենետիկի Մխիթարյանների մատենադարանում № 1281-ի տակ կա մի ձեռագիր,¹ որի մասին Հ. Ղ. Ալիշանը՝ Սիսուանի մեջ որոշ

¹ Հ. Ղ. Ալիշան, Սիսուան, Վենետիկ, 1885, էջ 337:

տեղեկություններ է տալիս: Վ. Թորգոմյանը հաստատում է Ղ. Ալիշանի տված տեղեկությունները¹ Այդ ձեռագիրը գրված է 1294 թվին, մի ոմն ծերունի Վարդ Մրտիչյիի ձեռքով Վ. կատարումն Հեթում թագավորի հրամանի: Դա մի բժշկարան է, որ ընդօրինակված է մի ավելի հին ձեռագրից: Ըստ Ա. Սուքրյանի² Բժշկարանը պետք է գրված լիներ Գագիկ Ա.-ի օրոք, որը իշխել է 990—1020 թ.թ.:

Այդ բժշկարանը, որ սովորաբար «Գագիկ Հեթումյան» բժշկարանի անունն է կրում, ունի ԼԵ գլուխ: Վերջին գլուխը մի բառարան է և ոչ այլ ինչ է, բայց եթե ոչ «Բառք Դաղիանոսի», որ հասնում է մինչև «Ս» տառը: Նա նման է Հայաստանի Պետ. Մատենադարանում պահպանվող «Բառք Դաղիանոսի» գրք-չափը օրինակներից շատերին:

«Գագիկ Հեթումյան» բժշկարանի մեջ գետնդված այդ բառարանը մեզ հասած ամենահին «Բառք Դաղիանոսի»-ի ընդօրինակությունն է:

Հ. Ղ. Ալիշանը «Բառք Դաղիանոսի»-ն համարում է մեզ հասած ամենահին բուսական բառարանը, ելնելով այն հանգամանքից, որ նրա մեջ տեղ են գտել բավականաչափ բուսական բառեր: Սակայն, եթե նկատի ունենանք նրա մեջ առկա բազմաթիվ ախտաբանական, անատոմիական, կենդանաբանական և դեղագրական բառերը, ապա մենք լիապես իրավունք ունենք «Բառք Դաղիանոսի»-ն համարելու մեզ հասած ամենահին բժշկական բառարանը:

Այն փաստը, որ ամենահին «Բառք Դաղիանոսի»-ն կադմում է «Գագիկ Հեթումյան բժշկարանի» ԼԵ գլուխը, առիթ է տվել Վ. Թորգոմյանին կարծելու, որ դա բժշկարանի բացատրական բառարանն է:

Այդ կարծիքն անընդունելի է: Ճիշտ է, մենք չունենք ձեռքի տակ «Գագիկ Հեթումյան Բժշկարանի» պատճեն, բայց Վ. Թորգոմյանի տված գրչագրի բովանդակության նկարագրությունից պարզվում է, որ այդ բժշկարանի մեջ կան մեծ քանակությամբ արարական բառեր, որոնք չեն հանդիպում «Բառք»-ի մեջ, օրինակ՝ կարուրա, պուհրան, մապուլս, հապ, հալիլայ, պլղամ սաֆ-

¹ Վ. Թորգոմյան, «Բազմավեպ», Վենետիկ, 1923, հունվար, էջ 7:

² Ա. Սուքրյան, «Բազմավեպ», Վենետիկ, 1881, Պատմություն հայ բժշկության, էջ 31:

բայ, ստվգայ և այլն: Ընդհակառակն «Բառք»-ի մեջ կան շատ հունարեն բառեր, որոնք չեն հանդիպում Բժշկարանի մեջ: Բացի այդ՝ «Բառքի» մեջ կան մի շարք կենդանիների անուններ, որոնց մասին Բժշկարանում ակնարկ անգամ չկա, օրինակ՝ անդդ, արջ, աղուես, գոմեշ, աքիս, ագռավ և այլն: Հետևապես «Բառք Գաղիանոսի»-ն մի բառարան է, որ զբված է այլ նպատակի համար. բայց կցվել է այդ բժշկարանին:

Այնուամենայնիվ, այն հանգամանքը, որ «Գաղիկ Հեթումյան Բժշկարանը» հագեցված արաբական տերմիններով և «Բառք Գաղիանոսի»-ն հունական տերմիններով, միաժամանակ գոյություն են ունեցել մեր դրականությամբ մեջ 10—11-րդ դարի սկզբին, մեզ րավականաչափ նյութ է տալիս որոշ գաղափար կազմելու այդ դարաշրջանի հայերի մեջ գոյություն ունեցող բժշկականության, մասնավորապես բժշկագիտական-բնագիտական տերմինաբանության մասին:

Այն հանգամանքը, որ «Բառք»-ի օտար բառերի բացատրությունը տված է գլխավորապես հայ բառերով, ապացուցում է, որ այդ ժամանակ հայերի բժշկական դրականության մեջ հայ բառ-տերմինների կողքին առկա էին օտար բառ-տերմիններ և որ հայ տերմինները ավելի մատչելի էին հայ հասարակության: Որ 10-րդ դարի վերջում և 11-րդ դարի սկզբում իրոք հայերի մեջ մուտք էին գործել արաբական բառ-տերմիններ, հաստատում է նաև «Գաղիկ Հեթումյան Բժշկարանը», որ զբված է եղել այդ ժամանակամիջոցում:

Սակայն հայերը միայն 10-րդ դարում չէ, որ ունեին հարուստ բժշկական և բնագիտական բառապաշար: Դեռևս 5-րդ դարում հայերի բառապաշարը այդ ճնադավառներում այնքան հարուստ է եղել, որ Ս. Գիրքը և Բարոնդ Կեսարացու աշխատությունները թարգմանելիս՝ հայերը գործ են ածել գլխավորապես հայ տերմիններ և միայն սակավ դեպքերում դիմել են հունական կամ օտար տերմիններին: Այդ զրույթունը շարունակվում է նաև հետագայում: Հայերը գերադասում էին գործ ածել աղգային բառեր. հարկավ, բացարձակապես չանտեսելով հունական տերմինները, «Բառք Գաղիանոսին» դրա լավագույն իլուստրացիան է:

Հունական բժշկական և բնագիտական տերմինները լայն ժողովրդական մասսաներին ծանոթ չէին. դրանք մատչելի էին գլխավորապես այն հայ բժիշկներին, որոնք կենդանի կապ էին

պահպանում Հայաստանից դուրս եղած հույն բժիշկների հետ, Հայ և հույն բժիշկների փոխադարձ զիտական և կուլտուրական կապը հաստատովել է մոտավորապես մինչև արաբական արշավանքները: Այդ միջավայրում կենցաղավարել են նաև բժշկական և բնագիտական հույն տերմիններ: Արաբական արշավանքների, ինչպես և Մերձավոր Արևելքի մեծ մասը արաբների կողմից նվաճելուց հետո՝ հայերի կապը հույն աշխարհի հետ զգալապես թուլանում է, մանավանդ եթե նկատի ունենանք այն, որ 7-րդ դարից հետո հունական բժշկության համար սկսվում է անկման մի ժամանակաշրջան: Նշածս իրադարձությունների և սրանց սլաոճառով առաջացած փոփոխությունների հետևանքով հունական տերմինները դառնում են սակավ գործածական և 10-րդ դարի վերջերում նրանք այլևս շատերի համար անհասկանալի էին: Այդ դրությունը տեսնելով հայ հեղինակներից մեկը, Թերևս մի զիտուն բժիշկ, հավաքել է այդ օտար բառերը և կադմել նրանց բացատրությունը: Հույն տերմինները այն աստիճան էին մոռացություն մատնված, որ անգամ ինքը՝ բառարանի հեղինակը, մի շարք բառ-տերմիններ սխալ է բացատրել: Դեռևս 9-րդ դարում արաբներն սկսում են մի առանձին եռանդով հետաքրքրվել հունական բժշկությամբ և արաբերեն թարգմանել հունական բժշկական աշխատություններ: 10-րդ դարում արաբների մոտ բժշկությունն այնքան է զարգանում, որ արաբական բժշկական տերմինները տարածվում են հարևան ժողովուրդների մեջ: Փագիկ Հեթումյան Բժշկարանը և Բառք Փաղիաթնոսի-ն վկայում են այն մասին, որ 11-րդ դարի սկզբներին արաբական տերմիններն այնպիսի խոր արձատներ էին ձգել հայ բժշկագիտության մեջ, որ հնարավոր է եղել բժշկական աշխատություններ գրել արաբական տերմիններով, առանց նրանց բացատրությունը տալու: Բառք Փաղիաթնոսի մեջ 30-ի չափ հունական բառերի տված արաբական բացատրությունը վկայում է այն մասին, որ արաբական բառերը յուրացրել էին ոչ միայն բժշկական նեղ շրջանում, այլ նրանք ընդհանրացել էին ժողովրդի լայն խավերի մեջ: Միաժամանակ Բառք Փաղիաթնոսի-ի մեջ եղած սակավաթիվ արաբական բառերը վկայում են, որ դրանցից շատերը համեմատաբար նոր փոխառություններ էին և դեռևս չէին ժողովրդականացել:

Բառք Փաղիաթնոսի-ն հիմք է տալիս մեզ կարծելու, որ հույն բժշկական տերմինները հայերի մեջ տառադարձված են եղել

հայերեն գրերով: Բերենք մի օրինակ. բառարանի մեջ կա ակիտառ բառը և բացատրված է՝ մանր ճիճի: Այդ իմաստով հունարեն բառ չկա: Ավելի հավանական է կարծել, որ դա ՏΧΥΤΟΣ բառն է, որն ունի նաև մանր ճիճի իմաստը: Եթե բառը հունարեն գրված լիներ, ապա հայ հեղինակը երբեք չէր կարող ՏΧΥΤΟΣ-ը շփոթել ակիտառ-ի հետ: Մնում է միայն ենթադրել, որ այդ գրված է եղել հայերեն տառերով՝ Սկիտառ, իսկ «Բառք»-ի հեղինակը, որ այնքան էլ հմուտ չէր հունարենում, հայերեն երկաթադիր «Ս» տառն ընդունել է «Ա»-ի տեղ և այդպիսով Սկիտառ-ը դարձել է Ակիտառ: Նման թյուրիմացություն տեղի է ունեցել նաև Իպոմեկիտոմ բառի հետ: Հունարեն սποσχυτος որ նշանակում է մանր ճիճի: Պարզ է, որ հայերեն գրված է եղել Իպոմեկիտառ, որ ժամանակի ընթացքում բառի միջին «Ս» տառը ընդունվել է «մի» գրի տեղ և դրանից առաջ է եկել գոյություն չունեցող Իպոմեկիտոմ բառը: Նման դեպքեր հաճախ են հանդիպում Բառք Գաղիամեսի մեջ: Դրանք ցույց են տալիս, որ Բառք Գաղիամեսի-ի օտար բառերը հեղինակը քաղել է հայերեն գրած աշխատություններից:

Հայ հին գրականությունից մեջ երբեմն հանդիպում են հունարեն բառեր հայերեն տառադարձությամբ, օրինակ Ս. Գրքում մամրագոր, կիմամեց, կասիա, նարդոս և այլն: Բարսեղ Կեսարացու «Յաղագս վեցօրեայ արարչութեան» մեջ, ակոնիտոնի, կոնիտոնի, կարկինոս և այլն, ապա Ս. Խորենացու մոտ ելեփանդական, պատագրոս, Անանիա Շիրակացու մոտ տորոս և բոմոս:

Հ. Տաշյանի կարծիքով՝ հայերի մեջ ընդունված է եղել օտար բառերը հայերեն տառերով գրել: Եզրագրողում գտնված մի պապիրուսի պատառիկի վրա հայերեն տառերով գրված էին հունարեն բառեր: Այսպես, եթե հայերը, անգամ օտարություն մեջ՝ շրջապատված հույներով, հունական բառերը գրել են հայերեն տառերով, ապա առավել ևս այդ սովորությունը պետք է կիրառած լինեին իրենց հայրենիքում: Եթե այդ բառերը հայերեն տառերով են գրված եղել, ապա կասկածից դուրս է, որ դրանք առկա են եղել մի աշխատության մեջ, որ մեզ չի հասել: Այդպիսի գրականության եղակի փաստաթուղթ հանդիսացող Բառք Գաղիամեսի-ն կարող է մեզ որոշ չափով օգնել, պարզելու, թե ինչ տիպի աշխատություն է եղել սկզբնաղբիւրը:

«Բառք»-ի մեջ մեծ քանակությամբ տեղ գտած բուժիչ բույսերի անուններից շատերը հանդիպում են Դիոսկորիդի աշխատությանը:

տությունների մեջ: Սակայն, «Բառքի» ակտարանական և անատմական տերմինները և այն հանգամանքը, որ այդ հուշարձանը կոչվում է Բառք Գաղիաճոսի, թույլ են տալիս մեզ ենթադրելու, որ դրանք քաղված են Գաղիանոսի ինչ որ մեզ անհայտ աշխատությունից: Այսպես թե այնպես Բառք Գաղիաճոսի հունարեն բառերը պետք է մանրամասն համեմատել Գաղիանոսի և մասամբ Դիոսկորիդի աշխատություններում առկա բառերի հետ: Նման ուսումնասիրությունն առավել ևս անհրաժեշտ է, քանի որ Բառք Գաղիաճոսի-ն մինչև այժմ լրիվ ու լուրջ ուսումնասիրության՝ չի ենթարկվել:

Ամփոփելով մեր ասածները՝ դալիս ենք հետևյալ եզրակացության.

1. Բառք Գաղիաճոսի-ն մեզ հասած ամենահին բժշկական բառարանն է, որի ամենահին օրինակը գրված է եղել 10-րդ դարի վերջերին կամ 11-րդ դարի առաջին քսանամյակում:

2. Բառք Գաղիաճոսի-ն և Գաբրիկ Հեթումյան Բժշկարանը մեզ լրիվ պատկեր են տալիս բժշկության դրության մասին Հայաստանում, այն ժամանակաշրջանում, երբ մոռացության էին տրվում հունական տերմինները և, ընդհակառակը, տարածվում էին արաբականները:

Х. А. МЕЛИК-ПАРСАДАНЯН

КРАТКИЕ СВЕДЕНИЯ О ДРЕВНЕЙШЕМ АРМЯНСКОМ МЕДИЦИНСКОМ СЛОВАРЕ

В Матенадаране (Гос. центр. хранилище рукописей Арм. ССР) хранится более 30-ти рукописей, в которых содержится медицинский словарь под заглавием «Словарь Галена».

Первый столбец словаря занимают слова иностранного происхождения, написанные армянскими буквами. Большая часть этих слов греческого происхождения. На втором столбце словаря даны переводы этих слов и терминов на армянском языке.

Все эти рукописи относятся к XIV—XVIII в.в., когда греческие слова и термины стали редко употребляться в армянской литературе. Отсюда можно сделать вывод, что этот «Словарь Галена» был составлен гораздо раньше, а именно в

ту эпоху, когда среди армян, в частности в научной литературе, греческие медицинские термины применялись широко. Это наше предположение находит веское подтверждение в том, что у мхитаристов в Венеции хранится рукописный лечебник XIII века, по памятной записи которого видно, что он является списком рукописи конца X или начала XI века. В XXXV главе этого лечебника помещен «Словарь Галена». Этот последний является самостоятельным трудом и лишь механически приобщен к «Лечебнику», быть может, только лишь ввиду медицинского содержания его.

В «Словаре Галена» приведено более 400 слов греческого происхождения. Около 80 слов весьма искаженных и трудно поддающихся этимологизации и приблизительно 80 арабских слов. Почти все иностранные слова имеют толкования на армянском языке. Последнее обстоятельство лишний раз доказывает, что в X и XI в.в. медицинские термины армянского происхождения чаще применялись в армянской литературе, чем иностранные.

В X веке арабские медицинские термины были распространены по всем странам Передней Азии. Они проникли и в армянскую литературу.

Греческие медицинские термины применялись армянами наряду с армянскими еще задолго до распространения арабских терминов. С проникновением в армянскую медицинскую литературу арабских медицинских терминов, греческие термины постепенно вытеснялись из армянской лексики, употреблялись реже и нуждались в толковании. Вероятно, в эту эпоху неизвестный автор словаря собрал имеющиеся в более старой медицинской литературе все малопонятные слова и термины и перевел их на армянский язык.

Весьма возможно, что греческие термины были доступны лишь узкому кругу врачей. Знакомство с этими терминами облегчало армянам-врачам пользование греческой литературой.

Греческие медицинские слова и термины проникли в армянскую лексику с V века и применялись параллельно с армянскими до X—XI в.в.

С распространением арабских терминов среди армян, греческие постепенно предаются забвению. Повидимому автор

«Словаря» недостаточно владел греческим языком, и потому у него нередко встречаются неточные переводы терминов.

«Словарь Галена» — по сей день полностью не опубликован и не изучен. Ввиду значения его для истории армянской медицины, необходимо подготовить текст этого интересного памятника и подвергнуть его всестороннему изучению.

В ы в о д ы:

1. «Словарь Галена» является древнейшим, дошедшим до нас медицинским словарем у армян и относится к X или началу XI в.

2. «Словарь Галена» относится ко времени, когда арабские термины стали вытеснять греческие из армянской лексики.